

The features of functioning of legitimation psychological mechanism of the normatively-legal adjusting of conduct of personality are presented in the article. As a result of functioning of legitimation psychological mechanism the certain level of subjective legitimacy of legal norms is formed: high (legal rigorism), middle (legal relativism), low (legal nihilism). It is set that legal relativism is the personal touch of mass legal psyche.

Key words: psychological mechanism of the normatively-legal adjusting of conduct of personality, subjective legitimation of legal norms of the state.

Отримано: 12.03.2010

УДК 159.923.2:3737.1

С.В. Герасіна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті визначено теоретичні підходи до проблеми формування психологічної готовності до трудової діяльності у сфері підприємництва учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ); обґрунтовано психологічний зміст понять “психологічна готовність до підприємництва” та “суб’єктність особистості майбутнього підприємця”; визначено структурні компоненти та критерії діагностування особистісної суб’єктності потенційних підприємців; укомплектовано психодіагностичний інструментарій з метою виявлення актуальних рівнів сформованості готовності до підприємницької діяльності учнівської молоді.

Ключові слова: психологічна готовність до підприємництва, підприємливість, суб’єктність підприємця, структурні компоненти готовності до підприємництва.

В статье определены теоретические подходы к проблеме формирования психологической готовности к трудовой деятельности в сфере предпринимательства учащихся профессионально-технических учебных заведений (ПТУЗ); обосновано психологическое содержание понятий “психологическая готовность к предпринимательству” и “субъектность личности будущего предпринимателя”; определены структурные компоненты и критерии диагностирования личностной субъектности

потенциальных предпринимателей; разработан психодиагностический инструментарий с целью выявления актуальных уровней формирования готовности к предпринимательской деятельности учащихся.

Ключевые слова: психологическая готовность к предпринимательству, предприимчивость, субъектность предпринимателя, структурные компоненты готовности к предпринимательству.

Постановка суспільної проблеми. Радикальні соціально-економічні перетворення в Україні різко підвищили інтерес суспільства до особистісно детермінованих сторін життя підостаючого покоління. Поруч зі змінами поведінкової, емоційної, моральної складової та зростанням ціннісної автономії молоді особистості, актуалізується успішність її психологічної готовності до трудової діяльності у сфері підприємництва. Подальше зміцнення економічного становища держави можливе лише за умови активної участі в цьому процесі всього населення, зокрема випускників профтехучилищ. Сучасні реалії вимагають прискореного розвитку в молоді особистості здатності до підприємництва, малого і середнього бізнесу, залучення якомога більшого відсотка молодих фахівців до продуктивної трудової діяльності.

Зростання масштабів економічних проблем вимагають від молодих фахівців оволодіння новітніми підходами до організації власної професійно-трудої діяльності. Сутність цих підходів потребує теоретичних і практичних досліджень проблем формування готовності молоді до професійної діяльності в сфері бізнесу та підприємництва.

Сьогодні ми живемо в складних організаційно-економічних та соціально-психологічних умовах і, відповідно, нам вкрай необхідно розвивати в учнівській молоді такі якості, як підприємливість, ділова ініціатива, схильність до раціонального ризику тощо.

Новий ритм життя нікого не страхує від невдач, стресів і хвилювань. У зв’язку з цим гостро постає питання про самовдосконалення, особистісну переорієнтацію та гнучкість мислення, про формування у нових умовах умінь і навичок оцінювати свою діяльність, поведінку, свій розвиток, визначати перспективу власного росту. Сьогодні все більша кількість випускників навчальних закладів залучається до сфери діяльності на бізнесовому ринку праці.

Мета статті полягає у теоретичному визначенні методологічних підходів до проблеми дослідження розвитку психологічної готовності учнів ПТНЗ до професійної діяльності у сфері підприємництва; у дослідженні стратегії формування особистісної готовності як суб’єктності особистості майбутнього підприємця.

Специфіка проблеми полягає у знаходженні тих психологічних особливостей взаємодії професійної підготовки і психологічного розвитку молодого особистості, які б сприяли формуванню їх готовності до майбутньої індивідуально-трудова діяльності в умовах ринкового господарювання. Учнівську молодь необхідно забезпечувати психолого-економічними знаннями, комплектувати та інтегрувати зміст та методи учіння, які б формували в них економічний тип поведінки, культуру ділових міжособистісних стосунків та підприємливість.

Підприємливість – це індивідуальна якість особистості, яка виявляється в ініціативності, сміливості, в економічному типі мислення. Поведінка підприємливої людини відрізняється динамічністю, здатністю брати відповідальність на себе і докладати зусилля в подоланні труднощів. Підприємець постійно відчуває потребу в новій інформації, домагається успіху у вирішенні нових проблем. Особливим для нього є помітна схильність до ризику, творчий дієвий підхід до пошуку нового і практична реалізація його результатів.

Сучасна молодь ПТНЗ активно сприймає нові цінності і установки економічно-ринкового середовища, швидко усвідомлює домінуючі мотиви, в яких відображаються важливі для її життя аспекти та потреби. Тому їм необхідно своєчасно допомогти якомога глибше усвідомити власні здібності та можливості для реалізації власного потенціалу в оволодінні підприємницькою діяльністю. Саме ця передумова сприятиме розвитку у майбутніх фахівців особистісної готовності до підприємництва, процес якого забезпечується набутими знаннями, практичними вміннями ділового спілкування, партнерства та співробітництва.

Розвиток особистісної готовності до діяльності у сфері підприємництва детерміновано його цілеспрямованістю, зовнішнім регулюванням його ситуацій та ефективності. Особистісна готовність – це цілісна система утворень особистості, її переконання, погляди, ставлення до оточуючих, емоційно-вольові та почуттєві якості, знання та набутий досвід. Розвивальну основу готовності складає адекватність власної самооцінки, здійснення особистістю самоаналізу та підприємницькі здатності. Здатність до підприємництва є однією з важливих особистісних якостей сучасного професіонала, а її розвиток вимагає відповідного психолого-педагогічного забезпечення у процесі професійної підготовки. Серед провідних особистісних якостей, що визначають здатність особистості до підприємництва, більшість психологів виокремлюють самостійність мислення, впевненість у собі, самоменеджмент, ділову

контактність та емоційно-вольову саморегуляцію (М.П.Лукашевич, О.В.Киричук, Н.А.Побірченко, Ю.М.Швалб та ін.).

Процес переходу до ринкової економіки в усіх сферах професійного навчання вимагає в студентській молоді новітніх підходів до практичного оволодіння змістом підприємницької діяльності. Набуті пізнавальні, мотиваційні та емоційно-вольові компоненти особистості у своєрідному поєднанні із професійним навчанням складатимуть базову основу готовності до підприємництва.

Досить різноаспектно висвітлено стратегії формування психологічної готовності до підприємництва в працях вітчизняних та зарубіжних психологів (І.Д.Бех, І.А.Добренко, І.А.Зязюн, Д.О.Закатнов, Є.В.Єгорова, Н.М.Кульбіда, Н.І.Литвинова, Ю.Ф.Пачковський, П.С.Перепелиця, Є.О.Помиткін, О.П.Сергєєнкова, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, В.В.Рибалка, С.Г.Клімов, Б.О.Федоришин, П.Друкер, П.Девідсон, А.Маршалл, М.Пітерс, А.Сміт, Й.Шумпетер та ін.).

Так, у теорії Л.С. Виготського принципово важливими визначилися такі “знаряддя” свідомості, які спрямовані не ззовні, а в середину, на оволодіння власним життям і на цій основі – власною поведінкою, індивідуальною діяльністю. Саме такі “знаряддя” визначають розвиток логічного мислення та запам’ятовування, довільної поведінки, свободи вибору діяльності тощо. Основний шлях переносу соціальних форм поведінки в систему індивідуальних норм, згідно з позицією Л.С.Виготського, це процес співпраці і соціального спілкування [1].

Вагомим внеском у розвиток теорії психологічної підготовки особистості до підприємницької праці є теорія діяльності, розроблена О.М. Леонтьєвим. Ученим було запропоновано поняття “провідна діяльність”, механізмом зміни якої виступає “зсув мотиву на ціль” – перетворення того, що виступало як одна з цілей, у самостійний мотив [2].

Підприємницьку діяльність розглядаємо як необхідну умову економічного зростання, як дієвий засіб впливу на життєдіяльність особистості. Це ефективний механізм ринкових відносин функціонування якого стимулює ріст ділової, підприємницької та організаторської активності людини.

Дослідження проблеми спрямоване на усвідомлення того, що від рівня особистісної готовності та індивідуальної самореалізації кожного фахівця залежить ріст і масштаби досягнень людства та добробут кожного.

Аналіз наукової літератури свідчить, що психологічну готовність досліджували як цілеспрямовану трудову діяльність та праце-

здатність (М.Д.Левітов, Є.П.Льїн та ін.). Психологічна готовність має складну динамічну структуру інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових сторін психіки особистості в їх співвіднесеності із зовнішніми умовами та очікуваними задачами (Н.А.Побірченко, М.І.Дяченко, Л.А.Кандибович) [3].

Розглядалися психофізіологічні якості особистості як фундаментальна основа розвитку готовності до підприємницької діяльності (Є.А.Клімов, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн та ін.). Досліджувався вплив мотиваційної сфери на формування готовності до підприємництва (Т.М.Щеглов, І.А.Васильєв, Б.І.Додонов, В.І.Ковальов та ін.).

Психологічна готовність вивчалася як інтегрована динамічна якість, що включає в себе оптимальну суму знань, необхідну систему умінь та навичок, наявність професійно значущих рис особистості та реальне ставлення до певного виду діяльності (О.М.Коропецька, О.І.Мешко, Т.І.Федотюк та ін.).

Психологічні умови формування готовності до трудової діяльності в традиційній психології вчені пов'язували з вирішенням питань розвитку професійно-економічної компетентності та комунікативно-організаційної здатності особистості до праці (С.П.Бочарова, Р.С.Гуревич, Т.В.Кудрявцев, М.Д.Левітов, Є.О.Мілер'ян, В.Д.Шадриков). У сучасній психолого-педагогічній літературі розкрито особливості становлення професійно вмотивованого суб'єкта трудової діяльності, який здатний до рефлексії особистісних професійних досягнень (О.М.Борисова, В.І.Гордієнко, Є.О.Клімов, В.М.Кюган, М.М.Нечаєв, В.В.Рибалка, В.В.Чебишева та ін.); визначено умови розвитку потенційних можливостей особистості в контексті вивчення ціннісного ставлення до себе, до інших та праці в цілому (Г.О.Балл, І.А.Зязюн, В.М.Муніпов, П.С.Перепелиця, Е.О.Помиткін, М.С.Пряжніков, С.М.Чистякова та ін.).

Однак більшість описаних у дослідженнях моделей особистості підприємця базується на окремих властивостях особистості. Відсутній єдиний методологічний підхід до проблеми, не актуалізована увага на особистісних рисах та характеристиках, що забезпечують психологічну готовність до підприємництва.

Узагальнюючи широкий спектр визначень підприємництва в рамках об'єктивної традиції російськими і вітчизняними вченими, відзначаємо полісемантизм у поглядах, що є наслідком багатаспектності його проявів і функцій. Проведений аналіз наукових джерел із психології підприємництва дає підстави говорити про сучасне підприємництво як особливий тип підприємницької поведінки, яку характеризують такі складові: особлива чутливість

до змін і прагнення щось змінити у своєму житті (елемент ініціативи); прийняття на себе відповідальності за можливі невдачі і поразки (елемент ризику); сприяння реалізації і використанню нових технологічних можливостей (елемент інновації); організація або реорганізація соціально-економічних механізмів, використання наявних ресурсів (елемент новаторства); спрямованість на діяльне перетворення навколишнього середовища, встановлення нових відносин (елемент активності) [4].

У межах суб'єктивного підходу при дослідженні психологічної готовності до підприємництва, особистість майбутнього підприємця розглядається не з позиції структури професійної діяльності, а з точки зору структури особистості, її психотипу, котрий дозволяє людині продукувати і здійснювати інновацію в економічній сфері, спираючись лише на власні сили.

У суб'єктивній традиції вивчення, підприємець постає як суб'єкт власної життєдіяльності, що впроваджує в життя певну систему цінностей, ідеалів, власну індивідуальність. На цій основі стверджуємо, що вивчення особистісної готовності молоді до підприємництва, доцільно здійснювати з позицій суб'єктивного, особистісного полюса діяльності, а не з позицій предметного змісту професійних функцій. Ідеї суб'єктного розвитку особистості відображені у вітчизняній психологічній літературі теоретико-методологічного рівня як вихідні абстрактно-пояснювальні аспекти досліджень (К.О.Абульханова-Славська, Д.Б.Богоявленська, О.В.Брушлинський, О.О.Конопкін, В.О.Петровський, А.І.Пригожин, В.О.Татенко). Їх аналіз свідчить, що основні ознаки суб'єктності людини вбачаються у відмові від групової ідентичності, високій самоцінності власного "Я", потребі досягнення, перевазі особистого контролю над повноважним, специфічних параметрах суб'єктивної моделі етико-економічного успіху, що включають певні символи успіху та уявлення про способи їх досягнення.

Загальнотеоретичний аналіз особливостей формування психологічної готовності до професійно підприємницької діяльності засвідчив, що найбільш відповідає предмету, завданням нашого дослідження визначення підприємництва, побудоване з позицій суб'єктного підходу, враховуючи об'єктні традиції вивчення даного феномена.

Формування готовності особистості до підприємництва здійснюємо через розвиток особистісно-професійної суб'єктності майбутнього спеціаліста. У структурі суб'єктності визначаємо когнітивний, мотиваційний та поведінковий компоненти. На основі запропонованої структури суб'єктності як системоутворюючого ядра

психологічної готовності до підприємництва, було визначено конкретні критерії діагностування рівня її формування:

- особливості Я-образу як системоутворюючої основи індивідуального функціонування майбутнього фахівця у сфері підприємства (когнітивний компонент);
- індивідуальна модель економічної поведінки, що наповнює певним змістом систему мотивації досягнення успіху у підприємстві (мотиваційний компонент);
- індивідуальна модель економічної поведінки, що визначається уявленнями майбутніх фахівців про способи досягнення успіху у підприємницькій сфері діяльності (поведінковий компонент).

Відповідно до цих критеріїв підбрано наступні методики з метою діагностування кількісних та якісних показників актуального рівня розвинутої структурно-динамічних характеристик особистісної готовності потенційних підприємців.

На першому етапі констатувального експерименту за допомогою тесту-опитувальника самоефективності М.Шерер і Дж. Маддукс, методики діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж.Роттера (адаптація Є.Ф.Бажина, С.А.Голинкіної), тесту-опитувальника "індивідуалізму-колективізму" Х.Тріандіса, методики професійної самоефективності, оцінювання студентами рольових моделей підприємницької діяльності за поведінковими характеристиками особистості, – вивчались особливості Я-образу як системоутворюючої основи індивідуального функціонування майбутніх фахівців у підприємстві:

- особливості прояву загальної і соціальної самоефективності та локалізації суб'єктивного контролю (психологічне "Я");
- співвідношення індивідуалістичних та колективістичних конструктивів у самосвідомості майбутніх підприємців (соціальне "Я");
- особливості прояву показників професійної самоефективності (професійне "Я");

На другому етапі дослідження здійснено аналіз індивідуальної моделі економічної поведінки майбутніх підприємців, що реалізовувався методом вимірювання мотивації досягнення потенційних підприємців за допомогою методики А.Реана та визначенням особистісної спрямованості майбутнього підприємця (анкета "Спрямованість на бізнес").

При об'єктивному підході діагностика здійснювалася шляхом аналізу інформації про навчальну успішність учнів та засоби виконання ними професійно-виробничої діяльності, з метою виявлення рівня їх особистісно-професійної спрямованості.

Суб'єктивний підхід будувався на основі відомостей, що досліджуваний надає про себе й самооцінку своєї поведінки в тих чи інших ситуаціях. Проективний підхід, ґрунтувався на аналізі продуктів взаємодії досліджуваного з певним чином побудованим стимулюючим матеріалом, що здатен стати об'єктом проекції глибинних інтенцій та якостей індивіда. Апробуючи даний підхід, ми здобували інструмент для виявлення прихованих або неусвідомлених аспектів поведінки учнів.

На третьому етапі дослідження здійснено аналіз індивідуальної моделі економічної поведінки, в основі якої лежить уявлення молоді про способи досягнення в підприємницькій сфері діяльності. З цією метою було розроблено оцінну матрицю, в якій студенти оцінювали елемент матриці "успішний підприємець" по характеристиках основних стилів етико-економічної поведінки.

Висновки

Отже, проблему розвитку психологічної готовності до підприємства досліджуємо в межах системно-особистісного підходу. Психологічну готовність вивчаємо в аспектах розвитку особистісно-професійної суб'єктності потенційного підприємця. Особистісна суб'єктність є специфічним новоутворенням інтеграційних якостей майбутнього фахівця, що визначають функціональну систему самодетермінації підприємницької діяльності та визначають особистісну готовність молоді до вибору професії в сфері бізнесу та підприємництва.

Структурний зміст особистісної суб'єктності майбутніх підприємців об'єднує когнітивний, мотиваційний та поведінковий компоненти діяльності. Когнітивні характеристики відображають функціонально-сміслові складові Я-образу особистості майбутнього підприємця. У мотиваційному компоненті визначається система мотивації та уявлень майбутніх підприємців про цілі досягнення успіху у бізнесових професіях. У поведінковому компоненті реалізуються особистісні передумови суб'єктно-орієнтованої успішної підприємницької діяльності. Вибір молоддю професій бізнесової сфери є показником успішного втілення особистісних детермінант у розвиток власної готовності до підприємництва.

Дослідження проблеми спрямоване на розвиток професійної самостійності, мобільності та конкурентоспроможності майбутніх підприємців, які демонстрували б відповідальне ставлення до виконання функцій підприємця та здатність гнучко здійснювати власну діяльність.

Отже, актуальність дослідження проблеми розвитку психологічної готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності,

обумовлена потребами суспільства в ділових людях, які завдяки власній енергії, вмінню ризикувати, чіткій орієнтації на досягнення певного комерційного зиску сприяли б нарощуванню економічного потенціалу України та зростанню добробуту людей.

Список використаних джерел

1. Виготський Л.С. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский. – Собрание сочинений. – М.: Педагогика, 1983. – Том 3. – 368 с.
2. Леонтьев А.А. Деятельность. Сознание. Личность / А.А. Леонтьев. – [изд. 2-е]. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
3. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності / Н.А.Побірченко. – К.: Знання, 1999. – 285 с.
4. Кульбіда Н.М. Підприємництво та соціальна роль підприємця: психологічна ретроспектива / Н.М. Кульбіда // Психологія: Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 17. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – С. 258-262.
5. Добренко І.А. Розвиток здатності молоді до підприємництва: теоретичний аспект / І.А. Добренко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал, 2003. – Випуск 3-4. – С. 58-64.
6. Герасіна С.В. Розвиток психологічної готовності до трудової діяльності в учнів професійно-технічних навчальних закладів / С.В.Герасіна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Наук.-метод. журнал. – 2005. – Вип. 3-4. – С.48-54.
7. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва / Ю.Ф.Пачковський: [навч. посібник]. – Київ: Каравела, 2006. – 408 с.

In (article) are certain theoretical approaches to a problem of development of personal readiness for enterprise activity of student's youth; it is proved psychological maintenances (contents) of concepts "personal readiness for business", "subjectivity persons of the future businessman"; structural components and criteria of diagnosing of personal subjectivity of the potential businessman are certain; it is developed psycho diagnostics toolkit of research of a real level of development of personal readiness for enterprise activity of student's youth.

Key words: psychological readiness for entrepreneurship, entrepreneurial, entrepreneur subjectivity, the structure ready for business.

Отримано: 20.03.2010

Роль жінки в суспільстві: філософський, психологічний та ретроспективний аналіз

У статті подано аналіз гендерної проблематики у філософсько-історичному контексті. Здійснено науково-теоретичний аналіз проблеми визначення ролі та місця жінки в суспільному житті. Визначено психологічні особливості соціальної ролі жінки в різні історичні періоди розвитку суспільства.

Ключові слова: самореалізація, стать, соціальна роль, фемінізм.

В статье анализируется гендерная проблематика в философско-историческом контексте. Осуществлен научно-теоретический анализ проблемы определения роли и места женщины в общественной жизни. Определены психологические особенности социальной роли женщины в разные исторические периоды развития общества.

Ключевые слова: самореализация, пол, социальная роль, феминизм.

За останні десятиліття відбулись значні економічні, політичні та соціальні зміни, що продовжують загострювати конфлікт між традиційно чоловічими та жіночими соціальними ролями. На сьогоднішній день жінки все активніше беруть участь у суспільному житті та намагаються реалізувати себе, не тільки, як мати або дружина, а й як активний член суспільства та кваліфікований професіонал. Аналіз змін ролей жінки під час переходу суспільства на вищі щаблі його розвитку дає нам змогу виділити певні механізми становлення жіночого лідерства та оцінити ставлення до нього суспільства.

Метою нашої статті є аналіз ставлення суспільства до "жіночого питання" на протязі різних історичних періодів, а саме – до можливості жінок займати лідерські позиції та займатися своєю самореалізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема жінок та жіночої реалізації вивчається феміністично орієнтованими вченими, філософами та діячами культури, такими, як С. де Бовуар, Р.Брай-дотті, К.Гілліган, С.Ларсен, Е.Фергюсон, Х.Хейн. За останні десятиліття ця проблема розглядається в роботах таких вчених, як І.Жерьобкіна, Т.Кліменкова, Г.Сілласте, Н.Федосєєва, Н.Юліна. Психологічні аспекти статі висвітлюють у своїх роботах А.Адлер, І.Маккобі, К.Жаклін, Т.Виноградова, В.Семенова.